

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філософії в галузі права, доцента кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом Чернишової Валерії Юріївни на дисертацію Терели Максима Анатолійовича «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні передбачено, що загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання та держави. З наведеного слідує, що одним із пріоритетів держави на етапі її сучасного розвитку є формування таких нових цифрових способів та методів взаємодії, які дозволяють учасникам суспільних відносин повноцінно використовувати інформаційно-комунікаційні технології, а також активно впроваджувати їх у приватний та публічний сектори.

Дисертаційне дослідження Терели М.А. присвячене глибокому науковому аналізу можливих шляхів втілення інформаційно-комунікаційних технологій у сферу формування та реалізації державної політики України в умовах сьогодення. Обрана здобувачем тематика відповідає потребам держави та суспільства у процесі їх сталого розвитку.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних основ адміністративно-правового регулювання формування та реалізації цифрової політики держави з урахуванням сучасних викликів, а наукові узагальнення і висновки в результаті проведеного дослідження є

актуальними та вагомими для сучасної науки адміністративного права, в межах якого з використанням сучасних методів та прийомів наукового пізнання, із врахуванням напрацювань юридичної науки досліджено теоретико-правові підходи до розуміння концептуального значення цифрової політики в сучасному світі; проаналізовано генезу формування категорії цифрової політики; запропоновано авторський підхід до визначення сутності правової категорії «цифрова політика» в сучасному світі з урахуванням актуальних змін суспільно-політичного життя; з'ясовано значення та наслідки впливу глобальної цифровізації як одного з пріоритетних напрямів розвитку держави; проаналізовано стан нормативно-правового забезпечення формування та реалізації цифрової політики України; досліджено систему суб'єктів, що впливають на формування та реалізацію цифрової політики держави; розкрито особливості впливу зарубіжного досвіду на формування та реалізацію цифрової політики України; проаналізовано досвід Європейського Союзу у процесі нормативного закріплення основ цифрової політики; визначено та обґрунтовано можливі шляхи вдосконалення цифрової політики України з урахуванням ризиків та викликів сучасності. Позитивної оцінки заслуговує належно обраний методологічний підхід щодо дослідження окреслених проблем, що свідчить про високий рівень володіння дисертантом сучасними методами наукового пізнання. Дисертант у процесі виконання роботи вдало досягає вирішення поставлених визначених завдань, автором досягнуто мети дослідження за допомогою комплексу загальнонаукових методів та спеціально юридичних методів наукового пізнання.

Вищевикладене однозначно підтверджує актуальність та високий науковий рівень роботи Терели М. А.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ґрунтовний аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про високий рівень аргументації актуальності теми дослідження. Автором правильно визначено об'єкт та предмет

дослідження, а поставлені задачі дослідження відповідають його меті, яка полягає у формуванні нового наукового підходу до визначення значення та меж цифрової політики держави як елемента предмета адміністративного права та формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій теоретичного та практичного характеру, які сприяють ефективному впровадженню необхідних змін у сучасну публічну політику України.

Автором застосовано широку методологію дослідження, що позитивно позначилось на викладених у роботі результатах. Структурно робота складається зі вступу, трьох пов'язаних між собою розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (200 найменувань), додатків. Матеріал викладено у логічній послідовності, в науковому стилі. Автором проаналізовано значну кількість нормативних джерел (національної системи права та акти європейського законодавства), опрацьовано результати досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників. Наукові позиції підлягають критичному науковому огляду та оцінці, що сприяло формуванню власної авторської позиції стосовно ключових окреслених питань. Висновки дослідження є унікальними та авторськими, мають високий ступінь наукової цінності, що свідчить про самостійність виконання даного дослідження.

Достовірність і наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується їх апробацією у відкритому друку, результатами обговорень на наукових конференціях різних рівнів, інших наукових заходах, публікацією у колективній монографії. В результаті дослідження, зокрема, удосконалено концептуальне розуміння змісту дефініції цифрової політики, що дало можливість сформулювати наступне категоріальне та правове її значення як цілеспрямованої діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників (коло яких не є чітко визначеним) по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань,

інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин; системне розуміння інституційної основи реалізації державної політики у сфері цифровізації, яка включає суб'єктів формування та реалізації такої державної політики, до яких слід відносити: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади; комплексний науковий адміністративно-правовий підхід розуміння та ролі ознак глобальної (міжнародної) цифрової політики у контексті її впливу на внутрішню цифрову політику держави, а саме: посилення ролі міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення; пропозиції наукового розуміння світового геополітичного порядку, що залишається розділеним на політики демократичного типу та політики авторитарного типу, а також переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності у зв'язку із загальним рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору.

Таким чином, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими.

Апробація результатів досліджень. Теоретичні висновки, сформульовані у дисертації, були предметом обговорень та дискусій в науковому колі кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Запорізького національного університету. Основні положення результатів дослідження були апробовані шляхом представлення їх на міжнародній науковій конференції «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2024 р.); міжнародній науковій конференції «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); міжнародній науковій конференції «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня науки «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 2025 р.).

Зазначене свідчить про високий рівень наукової новизни результатів дослідження. Слід окремо зупинитись на деяких з позитивних аспектів дисертаційного дослідження.

Зокрема, варто підтримати позицію автора у розділі I дисертаційного дослідження про те, що історичними передумовами формування цифрової політики держав в контексті глобального розвитку та технологічних етапів варто визнати: потребу розвитку сфер суспільних відносин; поширення сфер використання інформаційно-комунікаційних технологій; спрощення моделей взаємодії держави та громадян; технологічний та технічний прогрес; необхідність відповідності визначеному міжнародною спільнотою рівню розвитку внутрішніх відносин між державами; появу можливості використання цифровізації як додаткового інструменту контролю та збору даних. Наведене впливає на подальше визначення системи адміністративно-правового забезпечення державної політики цифровізації та визначення пріоритетних напрямів розвитку відповідних правовідносин.

Автором при аналізі системи органів публічного адміністрування у сфері формування цифрової політики держави зроблено наступні висновки про те, що слід дотримуватися підходу до класифікації досліджуваних суб'єктів на загальних, спеціальних, а також окремих осіб, яким законом доручено/може бути доручено здійснення, формування та реалізацію державної політики цифровізації; цифрова політика є однією з ключових сфер для публічного управління та адміністрування, а тому компетенція органів, яка є поняттям більш загальним, ніж повноваження, може безпосередньо не включати здійснення ними захисту, контролю чи нагляду за кібер/цифровою безпекою, але конкретними повноваженнями такі завдання (або ж обов'язки) можуть бути передбачені; дотримуючись широкого підходу до розуміння меж компетенції та повноважень владних суб'єктів, до загальних суб'єктів слід відносити Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Президента України, а також органи сфери цивільного захисту, які мають повноваження у тому числі гарантувати та захищати цифрову безпеку держави.

До того ж, позитивним слід відзначити додатковий аналіз органів безпеки, що є новим підходом у питанні дослідженні цифрової політики, що в свою чергу пояснюється обранням широкого підходу до розуміння системи органів публічного адміністрування у сфері відносин формування цифрової політики, оскільки остання не може формуватися самовільно, а нормативної визначеності може бути недостатньо для її правильної реалізації. Тому, дослідження компетенції та повноважень органів сектору цивільної безпеки, на думку автора, є необхідним для формування комплексного уявлення про визначене коло суспільних правовідносин. Такий підхід автор також пояснює публічністю сфери цифровізації, що вимагає залучення широкого кола учасників цифровізаційних відносин, в тому числі і приватних суб'єктів. (підрозділ 2.2).

При аналізі спеціальних суб'єктів реалізації та формування державної політики в сфері цифровізації, автор приходить до висновку про обмеженість

їх кола з огляду на специфічні ознаки складу суспільних відносин, які є центральною категорією також державної політики. Здобувачем також зазначено, що основним суб'єктом, повноваження якого спрямовані на розвиток та вдосконалення цифровізаційних процесів, є Міністерство цифрової трансформації України; діяльність Мінцифри є комплексною та широкою з огляду на сфери впливу, до яких слід відносити: сферу національної безпеки, внутрішнього правопорядку та правосуддя; сферу публічного управління та адміністрування; сферу судочинства та правової системи; економічну сферу; соціальну сферу; сферу господарства, енергетики та інфраструктури. Повноваження Мінцифри дають підстави зробити висновки про всеохоплюючий характер процесів цифровізації; потребу у формуванні складної багаторівневої системи взаємодії суб'єктів (як публічних, так і приватних); розгалужену систему самих суб'єктів; значні фінансові обсяги, які повинні виділятися на функціонування цієї сфери та формування системи нагляду і контролю за цифровізаційним розвитком (підрозділ 2.3).

У процесі дослідження перспективних напрямів розвитку цифрової політики держави автором вдало проаналізовано особливості трансформації кіюерпростору. Зокрема, зазначено, що незважаючи на наявну проблематику у сфері кібербезпеки варто відзначити наявний потенціал нашої держави у напрямі розвитку власного безпечного кіберпростору, а саме: формування нової регулятивної нормативної системи, яка б зобов'язувала власників баз даних формувати їх у безпечний спосіб; поступова адаптація до вимог СС та встановлення чітких правил підпорядкування та звітування з метою уникнення нанесення шкоди державним інтересам; проведення регулярних кібернавчань за підтримки урядових програм для власників інформаційних систем, які створять надійне підґрунтя для попередження кіберзагроз; підготовка кадрів з кібербезпеки на фоні загального кадрового дефіциту, що можливе лише за ініціативи та підтримки держави; розвиток державно-приватного партнерства у сфері кіберзахисту; формування зовнішніх

інституційних зв'язків з організаціями у сфері кіберзахисту; запуск нових інструментів кіберзахисту та моніторингу систем. Слід підтримати позицію здобувача про те, що формування нової цифрової інфраструктури та цифрової політики знаходитиметься у критичному полі посягання ворожих суб'єктів, тому побудова кіберсистеми, яка не лише декларативно встановлює правила та процедури функціонування інформаційних систем повинно стати пріоритетним завданням України на шляху боротьби за власну незалежність та територіальну цілісність (підрозділ 3.3).

Здобувачем сформовано і інші наукові положення, які є новими для теорії адміністративного права. Дисертація носить завершений характер, мета дослідження досягнута, завдання роботи виконані.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, викладено у 6 наукових статтях, що визнані як фахові з юридичних дисциплін, і 5 тезах доповідей на наукових конференціях та I розділі у колективній монографії.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Терели М.А. написана на високому науковому рівні, має значну практичну цінність. Автором сформульовані положення, що мають важливе значення для розвитку цифрової політики держави в умовах сучасних геополітичних змін.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію Терели М.А. в той же час вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі дискусійні положення, які можуть слугувати предметом дискусії у процесі публічного захисту дисертаційної роботи або потребувати додаткових пояснень з боку дисертанта:

1. Автором роботи зазначено, що у процесі дослідження комплексного наукового адміністративно-правового підходу розуміння ролі ознак глобальної (міжнародної) цифрової політики у контексті її впливу на

внутрішню цифрову політику держави, особливу увагу приділено посиленню ролі міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій. Відповідно, дана авторська позиція потребує додаткових пояснень у процесі публічного захисту роботи з огляду на недостатній рівень розкриття ролі міжнародних організацій у процесі розвитку цифрової політики.

2. У грудні 2025 року було опубліковано Проект Закону про цифрову доступність в Україні № 14278, який визначає основні засади та механізм досягнення високого рівня цифрової доступності з метою забезпечення інклюзивного доступу до електронних інформаційних ресурсів, цифрових ресурсів та публічних (електронних публічних) та інших послуг, які надаються в електронній формі, для широкого кола користувачів, зокрема осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, включаючи осіб з інвалідністю.

Виникає питання, чи враховував зазначені напрямки взаємодії держави та громадян дисертант у своїй роботі та як автор оцінює подібні зміни у нормативному регулюванні.

3. При підготовці третього розділу дослідження здобувачем частково проаналізовано вплив штучного інтелекту на процеси формування цифрової політики держави. На думку опонента, слід приділити більше уваги означеному напрямку у проведеному дослідженні.

4. На думку опонента, в дисертації доцільно було б розглянути на рівні окремого підрозділу нормативне закріплення основ формування та реалізації цифрової політики в окремих європейських країнах, особливо тих, де процеси технологічного розвитку останнє десятиліття зазнали значного прогресу та досвід яких міг би стати позитивним для національної правової системи.

Проте, наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має наукову і практичну цінність, носить самостійний і творчий характер. Наявність

дискусійних питань, характеризує складність і актуальність обраного предмета дослідження та авторський підхід до його розкриття дисертантом.

Висновок. Вищевикладене дає підставу зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Терели Максима Анатолійовича на тему «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в комплексному аналізі теоретичних та прикладних особливостей розвитку цифрової політики держави в умовах сучасності, а результати дослідження у формі наукових узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права. Робота відповідає вимогам, які закріплені у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – **Терела Максим Анатолійович** – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Навчально-наукового інституту права та безпеки
імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом

В.Ю. Чернишова